

УДК 336.717

В. А. Кльоба,
аспірант, Університет банківської справи НБУ, м. Київ

ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Розвиток банківської системи, її надійність в умовах ринкової економіки великою мірою залежать від стану і якості аналізу та прогнозування у центральному банку країни та комерційних банках. Аналіз та прогноз діяльності банку повинен містити реальну та всебічну оцінку досягнутих результатів, висвітлювати позитивні й негативні аспекти його роботи, визначати конкретні шляхи вирішення назрілих проблем.

Development of the banking system, her reliability in the conditions of market economy in large part depend on the state and quality of analysis and prognostication in the central bank of country and commercial banks. An analysis and prognosis of activity of bank must contain the real and comprehensive estimation of the attained results, light up the positive and negative aspects of his work, determine the concrete ways of decision of coming to head problems.

ВСТУП

Банківські установи працюють на ринку банківських послуг із різною ефективністю. Але простежується така закономірність: далеко позаду залишають конкурентів ті банки, хто бездоганно обслуговує клієнтів і робить це з мінімальними витратами. Оцінюючи ефективність діяльності банку, надзвичайно важливо звіряти її з вимогами ринку. Кваліфіковано зроблений економічний аналіз та прогноз діяльності банків є джерелом цінної інформації для самих банків, юридичних та фізичних осіб (як наявних, так і потенційних клієнтів банку), Національного банку України. Виходячи з цього, особливої актуальності сьогодні набуває необхідність пошуку та впровадження сучасних підходів до розробки теорії та практики прогнозування діяльності банку. Вагомий внесок у розробку теорії та практики аналізу і прогнозування діяльності банків зроблено у працях вітчизняних учених: Васюренка О. [4], Вовчак О. [3], Луціва Б. [6], Мороза А. [2], Примостики А. [7], Реверчука С. [8] та ін. Однак основна увага багатьох науковців та практиків приділялась розробці та впровадженню методик і рекомендацій щодо аналізу та прогнозування діяльності банку загалом. Сьогодні у вітчизняній економічній науці відсутні комплексні дослідження теоретико-методологічних основ і прикладних аспектів прогнозування діяльності банку. Публікації

з цієї проблеми присвячені лише окремим напрямом та підходам до її визначення. Невисокий рівень застосування прогнозування діяльності в більшості банківських установ зумовлює необхідність розробки нових концептуальних підходів щодо вдосконалення розвитку банку для його успішного та довгострокового функціонування в умовах посилення конкуренції. Доцільність вирішення завдань вдосконалення планування та прогнозування банківської діяльності визначає актуальність теми нашого дослідження.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних засад, розробка методичних підходів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення аналізу та прогнозування діяльності банку в умовах посилення конкуренції. Об'єктом дослідження є банківська система України та окремі банківські установи. Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні засади аналізу та прогнозування діяльності банку в умовах посилення конкуренції. Теоретичною і методологічною основою роботи слугували наукові дослідження, викладені у працях українських та зарубіжних учених з теорії фінансів, грошей та грошового обігу, ризику, теорії управління. Інформаційною основою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, статистичні матеріали Національного банку України, Асоціації українських банків,

звітні дані банків, дані періодичних видань, інтернет-видань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ефективність управління у банківській сфері значною мірою визначається обґрунтованістю прогнозів майбутньої діяльності та її результатів.

Прогноз (походить від грецького prognosis) — передбачення, передрікання. Ще зовсім недавно прогнозування було справою вузького кола фахівців і знаходило застосування при виконанні обмеженого кола завдань, переважно наукових. Однак за короткий час прогноз набув значного поширення, оскільки дає можливість завчасно підготуватись до подій, передбачити можливі результати й наслідки управлінського рішення тощо. Прогнозування — це визначення ймовірних шляхів та результатів майбутнього розвитку явищ і процесів, оцінка показників, що характеризують дані явища та процеси для віддаленого майбутнього.

Прогнозування і планування — різні, але взаємопов'язані етапи єдиного процесу опрацювання управлінського рішення. Вони відрізняються відношенням до інформації про майбутнє. Іншими словами, якщо прогноз — це інформація для обдумування та визначення можливих шляхів розвитку, то план — пряме керівництво до дії. При цьому важливо, щоб прогнозування було цілеспрямованим, оскільки його результати мають використовуватись під час виконання конкретних завдань управління, а позиції плану — ґрунтуватись не тільки на аналізі ретроспективної інформації, але й підкріплюватись відповідними прогнозними даними.

Проведені дослідження дозволяють визначити, що на сьогоднішній день розробляється значна кількість прогнозів за різними критеріями:

1. За метою, заради якої прогнози розробляються, прогнозування можна розподілити на два типи: пошукове прогнозування — визначення можливого стану об'єкта у майбутньому. При такому прогнозуванні здійснюється умовне перенесення у майбутнє тенденцій розвитку об'єкта:

а) з припущенням, що протягом прогнозованого періоду не станеться ніяких подій, які могли б різко змінити ці тенденції;

б) з урахуванням факторів, що можуть змінити тенденції розвитку об'єкта (зміни загальної політичної або економічної ситуації, введення в дію нових нормативно-правових актів або внесення змін і доповнень до існуючих тощо).

Нормативне прогнозування — визначення шляхів і строків досяг-

нення станів об'єкта, які відповідають на запитання про шляхи досягнення бажаного стану. Базується на основі задалегідь заданих норм, ідеалів, цілей;

2. За об'єктом дослідження: науково-технічні та соціально-економічні.

3. З точки зору періоду прогнозування: короткостроковий прогноз (до 1 року); середньостроковий прогноз (1—5 років); довгостроковий прогноз (більше 5 років). Тут необхідно зауважити, що прогноз можливий лише у певних часових межах, тобто поки діють характерні для даної якості закони, правила, норми тощо.

Прогнозування ускладнюється, а інколи і унеможливується в період зміни соціально-економічних систем, що збільшує невизначеність розвитку прогнозованої системи: найменший несприятливий фактор може стати вирішальним для подальшого її розвитку. Прогнозування має свій механізм та технологію. Механізм прогнозування складається з функцій, принципів та методів [9].

Основними функціями прогнозування є: орієнтовна — виявляється у визначенні органом управління реалістичних напрямів діяльності та вибірковому підході до інформації, що надходить. Використовується переважно та інформація, що дає найбільш повне уявлення про прогнозований об'єкт; нормативна функція — полягає у тому, що прогноз завжди містить певні показники та норми, які не тільки допомагають реалізувати прогнозичну модель, а й захищають орган управління від виявів суб'єктивізму.

Наступним важливим елементом механізму прогнозування є принципи прогнозування (системності, узгодженості, варіантності, безперервності, верифікації та рентабельності): системність характеризує процес прогнозу як складну систему взаємопов'язаних операцій у логічній послідовності; узгодженість означає необхідність узгодження пошукових та нормативних прогнозів, що забезпечує опис та реалізацію прогнозних моделей; варіантність означає, що всі варіанти прогнозів розробляються, виходячи з особливостей прогнозного фону; безперервність означає постійне коригування прогнозів у міру надходження інформації, яка містить нові дані про об'єкт прогнозування; верифікація передбачає перевірку істинності прогнозів дослідним шляхом з метою переконання у їх достовірності та обгрунтованості; рентабельність вимагає перевищення економічного ефекту від використання прогнозу над витратами на його розробку.

У технологічному плані принци-

пи тісно пов'язані з методами прогнозування, які виступають способами їх реалізації. Найчастіше методи поділяються на інтуїтивні та формалізовані: методи експертних оцінок (інтуїтивні) застосовуються, як правило, у випадках, коли немає можливості використовувати більш точні, засновані на математичних розрахунках методи, та у випадку, коли об'єкт прогнозування дуже простий або дуже складний і його прогностичний стан та поведінку можна визначити інтуїтивним шляхом з певною долею ймовірності (інтерв'ю, анкетування, "мозкові атаки" тощо); формалізовані методи належать до класу спеціальних методів і мають, як правило, математичне обгрунтування та базуються на використанні формалізованої інформації про об'єкт, найчастіше статистичної, з використанням складних програмних продуктів.

Дані методи переважно й використовуються у банківській системі.

Характеристика методів прогнозування, що можуть застосовуватись банками:

1. Метод статистичного прогнозування. Суть його полягає у створенні математичної моделі (у вигляді формули), яка найбільш достовірно відображала б той чи інший процес, що має місце на практиці. Метод статистичної екстраполяції динамічних рядів. Суть його полягає у визначенні за відомими значеннями динамічного ряду інших значень, що лежать за його межами. Найчастіше використовується для розробки середньострокового (1—5 років) та короткострокового (до 1 року) прогнозу.

2. Методи експертних оцінок. Роль цих методів набуває особливо значення в період нестабільного розвитку соціальних, економічних та інших процесів, що прямо чи опосередковано впливають на діяльність банків. Для такого часу характерний високий ступінь невизначеності впливу факторів зовнішнього середовища. Це призводить до того, що статистичні методи прогнозування не дають надійних результатів прогнозу, оскільки можуть бути застосовані у випадках закономірного розвитку процесів. Якщо ж розвиток процесів не відповідає зазначеній вимозі, прийнятна точність процесів не може бути забезпечена ніякими статистичними методами, якими б досконалими вони не були. Таким чином, застосування експертних методів прийнятне у випадках: відсутності достовірних статистичних даних про об'єкт прогнозування; великої невизначеності середовища функціонування об'єкта, впливу на його розвиток факторів зовнішнього середовища; в умовах значного дефіциту часу або в екстремальних умовах.

До експертних методів належать: метод інтерв'ю з експертом за зазда-

легідь підготовленою програмою відносно перспектив розвитку об'єкта. Успіх такого прогнозу вирішальною мірою залежить від кваліфікації експерта та несе значну долю суб'єктивізму. Проте там, де не потрібна висока точність, а результати необхідні негайно, даний метод може стати незамінним; аналітична експертна оцінка — метод передбачає тривалу і ретельну попередню роботу експерта над аналізом тенденцій, оцінкою стану та шляхів розвитку об'єкта прогнозу. Цей метод дає можливість повніше використати наявну інформацію про об'єкт, що, безумовно, підвищує точність прогнозу.

Поряд з індивідуальними методами експертних оцінок можуть застосовуватись і колективні методи експертних оцінок, які передбачають спільну працю групи експертів для отримання максимально об'єктивного прогнозу:

— метод "мозкового штурму" ґрунтується на стимулюванні творчості експертів, що досягається дотриманням певних правил, що регламентують процедуру спільного обговорення ними варіантів прогнозу: допускається висунення будь-яких ідей у рамках питання з одночасною заборонаю їх оцінки з боку решти експертів: обмежується час одного виступу, проте кількість їх довільна. Фіксуються всі висловлені гіпотези, проте аналіз та оцінка їх проводиться дещо пізніше;

— метод експертних комісій: під час спільної роботи експерти пропонують свої варіанти прогнозу, спільно обгрунтовуючи і обговорюючи їх, намагаються виробити єдиний погляд щодо прогнозу. Слабким місцем є те, що тут в основі лежить логіка компромісу, яка не позбавлена суб'єктивізму та надмірного впливу найбільш авторитетних (владних) експертів.

Інколи експертна процедура може здійснюватись методом суду: частина експертів оголошується прибічниками певної гіпотези (або гіпотез), інша частина — противниками. Третя група експертів виступає у ролі суддів, яка і підводить підсумки результату дискусій і оголошує остаточний результат.

Одним з найбільш відповідальних моментів методів експертних оцінок є формування групи експертів, підготовка і проведення експертизи, обробка експертних оцінок. Від чисельності та професіоналізму групи експертів залежить точність та обгрунтованість прогнозу.

Прогнозування банківської діяльності — досить складний процес, що складається із ряду самостійних, але взаємопов'язаних етапів. До даного часу не відпрацьована надійна технологічна схема прогнозування. Разом з тим, проведеними дослідженнями нами доведено, що

цей процес повинен обов'язково включати ряд етапів, без яких неможливо забезпечити заданий рівень достовірності:

1. Постановка завдання прогнозування — визначення (уточнення) цілей та об'єкта прогнозування, періоду прогнозування, джерел та способів здобування інформації, порядку розв'язання організаційно-технічних питань.

2. Формування суб'єкта прогнозування, тобто осіб, що безпосередньо здійснюють прогноз.

3. Формування інформаційної бази прогнозування. Слід пам'ятати, що, крім безпосередньої інформації про стан дотримання податкового законодавства (обсяг платежів, кількість порушень у галузі оподаткування тощо), сюди необхідно включати законодавчі, нормативні акти, дані щодо соціально-економічного розвитку регіону за період, що аналізується, а також інші фактори, що можуть впливати на якість прогнозу.

4. Аналіз прогнозованого об'єкта — досліджуються особливості його структури та динаміки розвитку, уточнюється перелік факторів зовнішнього середовища, які впливають на стан та динаміку процесу, зв'язок між ними та об'єктом дослідження, а також перелік характеристик об'єкта, що прогнозуватимуться.

5. Створення логічної (описової) моделі об'єкта, яка дає змогу з'ясувати динаміку його розвитку в минулому за рахунок зміни факторів зовнішнього середовища та характер розвитку прогнозованого об'єкта у майбутньому, залежно від змін факторів зовнішнього середовища.

6. Побудова об'єкта, що прогнозується, — уточнюється, конкретизується модель прогнозованого об'єкта, здійснюється перехід від словесного, неформального опису до більш складного, формалізованого, орієнтованого на застосування конкретних методів прогнозування.

Одночасно аналізуються основні методи прогнозування залежно від складності об'єкта прогнозування, рівня знань розробниками прогнозу, закономірностей його розвитку під впливом факторів зовнішнього середовища з метою вибору найбільш придатного у конкретній ситуації.

7. Розробка прогнозу — процедура безпосереднього здобування конкретних значень прогнозованих характеристик на весь прогнозований термін на базі використання вибраного методу прогнозу. Проводиться заповнення анкет (експертне прогнозування) або здійснюються спеціальні розрахунки (моделювання) з використанням сучасних програмних продуктів, узагальнення та попередній аналіз отриманих результатів.

8. Аналіз результатів прогнозування (верифікація) — оцінка достовірності й обґрунтованості прогнозу.

Це одна з найбільш складних і відповідальних процедур у прогнозуванні, оскільки ставить завдання оцінити достовірність прогнозу на високому рівні достовірності до настання прогнозованих подій.

Така перевірка може здійснюватися наступними способами: пряма верифікація — одержання того ж прогнозу шляхом його повторної розробки іншими методами; дублююча верифікація — підтвердження результатів попередніми дослідженнями того ж самого або аналогічного об'єкта; непряма верифікація — одержання аналогічного прогнозу шляхом логічного або математичного виведення висновків із уже відомих раніше прогнозів; експертна верифікація — перевірка вірогідності шляхом експертної оцінки методики та результатів прогнозування; часткова верифікація — підтвердження правильності прогнозу після закінчення частини періоду прогнозування. Якщо у процесі аналізу результати прогнозування визнаються задовільними, то в подальшому вони використовуються для підготовки управлінських рішень. У протилежному випадку методика прогнозування потребує доопрацювання.

ВИСНОВКИ

1. Більшість методів аналізу та прогнозування діяльності банку, що використовуються в нашій країні, ґрунтуються тільки на основі даних балансу банку. Звичайно, для оцінки поточного стану та аналізу досягнутих результатів цього може бути цілком достатньо, але, щоб здійснювати якісний прогноз на майбутнє, ці дані самі собою нам нічого не скажуть.

2. Аналіз та прогнозування банку може відбуватись: у розрізі окремих видів діяльності (кредити на житло, зарплатні проекти через платіжні картки, короткострокові депозити фізичних осіб); у розрізі окремих напрямів діяльності (кредитний портфель банку, активи та пасиви) та в цілому по банку (фінансові результати). Але необхідно розглядати банк як систему, де сукупність фінансових, управлінських та людських факторів дає дещо більше, ніж просто сума їх показників. Причому банк і його клієнти теж утворюють систему, як банк і його партнери. Також вони всі є частиною системи економіки України, а із закордонними клієнтами і партнерами — частиною світової економіки.

3. У прогнозуванні діяльності банку треба оцінити всі фактори, що на нього впливають: внутрішні (фінансові, управлінські, людські), оточуючі (партнери, клієнти юридичні та фізичні особи), глобальні (економічні, політичні, екологічні, соціальні). В українських банках тільки починають розуміти потреба у такому комплексному підході.

4. Для точного прогнозу необхідно мати повну інформацію про складну систему банку. Визначити вплив кожного фактора окремо неможливо, бо вони всі певною мірою взаємопов'язані. Якщо виділити основні чинники, що впливають на діяльність банку, і побудувати на них прогноз, то результат не буде досить точним, щоб задовольнити всі потреби. Треба використовувати методи, які дозволяють комплексно аналізувати такі динамічні системи, як банк. Найбільш ефективно можна використати комплекс методів, що базуються на теорії детермінованого хаосу.

5. Останні розробки в напрямі аналізу показують, що всі складні системи поводять себе хаотично. Але це не означає, що їх не можна передбачити, якість прогнозу зменшується зі збільшенням періоду, на який він здійснюється. Проте такі системи дуже чутливі до зміни факторів, що на них впливають. Основне завдання — це визначити який управлінський вплив треба здійснити, щоб нейтралізувати негативні фактори та спрямувати систему для досягнення поставленої мети

Література:

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність". — Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Банківські операції: підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за ред. д. е. н., проф. А.М. Мороза. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
3. Вовчак О. Д. Державне регулювання банківської інвестиційної діяльності в Україні: автореферат дис. д. е. н. / О. Д. Вовчак. — Львів, 2006. — 38 с.
4. Васюренко О.В. Банківський менеджмент: посібник / О.В. Васюренко. — К.: Вид. Центр "Академія", 2001. — С. 186—190.
5. Кльоба Л. Г. Управління банківською інвестиційною діяльністю: монографія / За ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. — Львів: Тріада плюс, 2007. — 194 с.
6. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій / Б. Л. Луців. — Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2001. — 320 с.
7. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л.О. Примостка. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
8. Реверчук С.К., Кльоба Л.Г., Паласевич М.Б. Управління і регулювання банківською інвестиційною діяльністю: монографія / за ред. д.е.н., проф. С.К. Реверчука. — Львів: Тріада плюс, 2007. — 352 с.
9. Сучасні концепції менеджменту: навч. посіб. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 536 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2010 р.